

Irak'ta Uzun Saplı Lut

Schaharazade Qassim Hassan

Çev: Özay Önal

Uzun saplı lut, Eski Mezopotamya'da, çalgının Akad Krallığı zamanındaki şekli ve rolünü açıklığa kavuşturan pek çok belgeden de anlaşılacağı üzere, M.Ö. ikinci binler gibi erken bir tarihten beri bilinmektedir (Rashid, 1970).

30 yüzyıl sonra Farabi (M.S.10. yy), Irak'ın merkezinde, Bağdat şehrinde kullanılan Bağdat tanburu (al tambur al baghdadi) adlı uzun saplı lut hakkında bilgi verir. Sonrasında bu bilgiyi, çalgının nasıl ve ne zaman kuzeye göç ettiğini ve yine nasıl olup da özellikle Irak'taki Arap olmayan toplulukların çalgısı haline geldiğini anlamamızı önleyen, yüzlerce yıllık bir sessizlik takip eder.

COĞRAFİ YAYILIM ve ETNİK KULLANIM

Uzun saplı lut günümüzde, ülkenin özellikle kuzey bölgelerinde, şu üç coğrafi bölgede görülür.

A.) Suriye sınırındaki Sincar dağından itibaren (Cebel Sincar) kuzey doğu ve doğuya doğru Musul şehri. Bu bölge bir Türkmen şehri olan Telafer'i ve batı Kürtçe lehçesinin (Kurmançî) konuşulduğu bir Yezidi merkezi olan Sincar'ı içine alır.

B.) Kurmançî lehçesini konuşan Bahdinan Kürtlerinin yaşadığı, Dohuk ve Zaho şehirlerini de içeren Dicle (Tigris) ve Büyük Zap arasındaki bölge.

C.) Küçük ve Büyük Zap arasındaki bölgede yer alan iki Erbil şehri; doğu Kürtlerinin merkezi Soranit ve çoğunluğunu Türkmenlerin oluşturduğu karma nüfusuyla Kerkük.

Bu bölgelerdeki uzun saplı lut, Arap olmayan başlıca iki etnik grupça kullanılmaktadır: Soranit ve Bahdinan Kürtleri ile Türkmenler. İlk grup, Musul'un batısındaki el-Cezire (al djazira) Yezidi toplumunun yanı sıra bölgenin Hıristiyan toplumları ile Şabak ve Sarlia gibi heterodoks İslam tarikatlarını içerir.

Çok ilginçtir ki bu lut, Kürtlerden çok daha fazla, Telafer ve Kerkük'de yaşayan ve son on yıl için onu asla terk etmeyen Telafer ve Kerkük Türkmenleri tarafından kullanılmaktadır. Lutun Dohuk Kürt bölgesindeki varlığı oldukça yenidir. Komşu Yezidiler tarafından kullanılmasına rağmen, 1960'dan önce bu bölgede bilinmezdi. Doğu Kürt bölgesinde **tanbur** sazı kullanılmaz, Erbil bölgesindeki sınırlı kullanımı ise Türkmen etkisinden dolayıdır. Sınırın ötesindeki İran Kürtlerinin bu çalgıyı iyi bildikleri bize anlatıldığında ise durum daha da ilgi çekici hale gelmiştir (Mokry, 1968).

SINIFLANDIRMA

Irak'da uzun saplı lut için beş farklı terim kullanılmaktadır; **Tanbur** ya da **tanbura** (eril veya dişil) , **saz**, **buzuk**, **tchambar** (çenber), **djunbush** (cümbüş).

Bu çeşitliliğin sebebi etnik, coğrafi ve dilbilimsel faktörlerdir. Ancak şunu da belirtmek mümkündür: **tanbur** terimi kuzey batı (özellikle Bahdinan Kürtleri) nüfusça kullanılmasına rağmen, ülke sathında öyle yaygındır ki, genel bir isim olarak kullanıldığı düşünülebilir.

Saz, ikinci çokca bilinen ve yaygın terimdir. Doğu bölgesinin temel adlandırmasıdır ve **tanbur** Kürtlerce daha çok kullanılıyorsa, **saz** da Türkmenler tarafından daha çok kullanılmaktadır. **Tanbur**, büyüklük ya da diğer kriterlere gönderme yapmayan bir adlandırma iken, **saz**'ın büyüklük, işlev ve yapım tekniği içeren beş türü vardır:

Saz djora (cura), küçük boy çalgıdır.

Saz baghlama (bağlama), orta boy çalgıdır

Saz diwan (divan), büyük boy çalgıdır.

Saz meydan, açık hava icrasında kullanılan çalgıdır.

Saz tchambar (çenber), ses kutusu ince, uzun ağaç parçalarından yapılmış çalgı. Musul'un Arap bölgesinde bilinir. Bu terim, herhangi bir uzun saplı lutu adlandırmak için kullanılır.

Buzuk (Bozuk), Suriye ve Lübnan' da yaygındır ve sadece Araplarca kullanılır. Son zamanlarda Irak'daki radyo ve televizyonlarda bu terim kullanılır olmuştur. Burada 24 perdeli özel bir sazın adı olduğu kadar, aynı zamanda bütün tanburlara verilen genel bir isim de olmaktadır.

Djunbush (Cümbüş) sadece Musul'da kullanılır. Ses kutusu hayvan derisiyle kaplanmış olan uzun saplı lutlara denir. Bu tipin kullanımı kısıtlıdır.

Bütün Irak sathında boyut, malzeme ve şekil anlamında bu kadar çeşitliliğe maruz kalmış başka bir çalgı bulmak çok zordur. Yapısal özelliklerine göre **tanbur**, yukarıda anılan üç kuzey bölgesine karşılık gelen üç tipe ayrılır.

1.) Batıdaki Sincar Dağı taraflarının tanburu çok eski ve süreklilik arz eden bir geleneğe sahiptir. Gövdesi yekpare bir ağaç kütüğünden oyulmuştur. İki telli ve oniki perdelidir. Halk çalgısı olarak kullanılanı genellikle sığ, şehirde kullanılanı ise derin ve tam gövdelidir.

2.) On beş yıl önce Dohuk ve Zaho bölgelerinde **tanbur** bilinmezdi. Komşu bölgelerin, Türk yolcuların ve bölgesel radyo istasyonlarının etkisi ile 60'larda tanındı. Burada tanburun yapılışı deneyseldir. Geleneksel olmayan metal, doğal su kabağı, ağaç gibi malzemeler kullanılarak gelenek dışı çeşitli formlarda üretilirler.

3.) Erbil ve Kerkük tanburunun çok köklü bir yapım geleneği vardır. A bölgesinde (bkz. harita) yapılan tanbur ile kıyaslandığında buradaki çalgı çok detaylı ve karmaşıktır. Gövde tam olarak Arap lutu gibi, eğilmiş yassı ağaç çubukların bir araya getirilmesiyle inşa edilir.

Bu çalgı 22 perdeye sahiptir ve çoğunlukla şehirli insanlarca, şehir klasik müziğine eşlik etmekte kullanılır.

YAPISAL TARİF

Tanburun büyüklüğü 40 ila 120 cm. arasında değişir. İki ya da üç sarımdan oluşan perdele-
rinin sayısı 10, 12, 13, 22, 24 olabilir.

Ses kutusu ağaçtan yapılmış ve geleneksel olarak az ya da çok armut formundadır. Metalik alıcılara veya doğal su kabağı kabukları kullanılır. Bazen gövde arkasında yükseltilmiş bir sırt bulunur.

Tanburun göğsü genellikle tınlama özelliği olan ince levha şeklindeki bir ağaçtan yapılır. Cümbüşde hayvan derisi, bu levha ağacın yerini alır. Göğsün şekli ses kutusunun hacmi ile ilgilidir. Geleneksel tanbur, oval ya da dikdörtgen trapezoid (Sincar Yezidileri) şeklinde iken modern olanı daire şeklindedir.

Türkmen çalgılarının ses tahtası (göğsü) üzerinde ses deliği yoktur. Buna karşılık, Kürt çalgılarının bir ya da birkaç deliği bulunur. Yezidi çalgılarında, gövde üzerine dağılmış çok miktarda küçük delik bulunur.

Uzun sap gövdeye bir ağaç parçası yardımıyla tutturulur. Sap daima perdelidir. Perdeler, (parda veya el anlamındaki dastan) barsaktan ya da naylondandır ve sapın etrafına bağlanırlar. Sincar bölgesindeki en geleneksel çalgıda 12 perde bulunur. Zaho ve Dohuk'da perde sayısı 14'e çıkar. Kerkük ve Erbil sazlarında 22 perde karakteristiktir. Bu sayı günümüzde 24'e yükselmiştir. Değişim radyo istasyonlarından ve oktavı 24 sestem oluşan perde sisteminin çeşitli şehir müzikleri vasıtasıyla girişinden kaynaklanmaktadır.

Teller en dipte birkaç yive (girintiye) sahip bir tel muhafazasına veya göğüs tahtasının uzantısı üzerindeki yivlere bağlanır. Daha sonra sabit olmayan bir köprü eşiğinden ahşaptan yapılmış akort burgularına uzanırlar. Geleneksel çalgıda tel düzeni iki sıralı çift tel veya üstte bir çift altta tek telden oluşur. Üç tel sıralı olanı üç çift telli ya da üç adet üçer telli olabilir. Günümüzde teller metaldir ve tamamıyla eski barsak tellerin yerini almışlardır. Farklı kalınlıklardaki teller yeni yapımcılarca kullanıma sunulmuştur.

Akort burguları üçten dokuza kadar değişir. Çoğunlukla sap ucunda yan ve ön kısımların ikisine birden takılır.

PERDE SİSTEMİ ve SES SAHASI

Belli bir perde sistemi yoktur. Bu, perdeler gerektiğinde hareket ettirilebileceği için bölgeye ve müzisyene göre değişir. Bu geleneksel çalgı en yaygın Kürt makamı olan bayat ve ardından da hicaz makamı çalınacak şekilde perdelenmiştir. Modern çalgılar bütün şehir müziklerinde kullanılan tüm makamların çalınmasını mümkün kılan 24 perdeli sisteme dönüşmektedir. Tanburun ses sahası iki telli olanı için iki oktav, üç telli olanı için iki-buçuk oktavdır.

AKORT SİSTEMİ

İki telli çalgı için üç geleneksel akort şekli bulduk. Ancak başkalarının da olmaması müm-

kün değil. İki telli çalgı ünison (birli) olarak akortlanabilir ve üst tel dem sesi için kullanılır. Altı aralıklı (do-la) akort halk müzisyenlerince bilinir. Beşli aralıklı (re-la) akort ünlü müzisyenler arasında yaygındır ve 'Türk akordu' olarak bilinir. Başka bir seçenek de alt çift telleri (kendi içinde) oktavlarına akortlamak, üst çifti de aynı yöntemle kendi içlerinde oktavlarına ve alt tellerin alt ikilisine ayarlamaktır (sol sol'- la la').

Üç telli çalgı da kişisel ve kültürel lezzete bağlı olarak çeşitli akort tiplerine sahiptir. Radyo ve televizyon istasyonlarında bilinen akort, 'sol piyano' denilen sabit tona göredir. Radyo gruplarında çalan tüm müzisyenler çalgılarını bu tona akortlarlar. Bugün, üç telli bir çalgı için radyodaki güncel akort sol-re-la'dır.

Irak'taki müzisyenlerin, radyo istasyonu dışında, sabit bir akordu yoktur. Her biri ses kapasitesine göre veya bulunduğu duruma göre akort yapar.

TUTUŞ ve ÇALMA TEKNİKLERİ

Müzisyen tanburu oturarak veya ayakta çalabilir. Daha yaygın olan oturarak çalmanın birkaç çeşidi vardır. İcracı sandalyeye veya yükseltilmiş bir yere oturabilir. Geçmişte, geleneksel olarak müzisyenler yerde bağdaş kurup oturarak çalarlardı.

İcracı sağ elini tellere vurmak, sol elini de sapı kavramak ve tellere basmak için kullanır. Ayakta çalma pozisyonunda sap yukarı doğru daha dik tutulma eğilimindedir. Oturarak çalırken ise hemen hemen yatay pozisyonda tutulur. İcracı çalgının üzerine doğru az ya da çok eğilmelidir.

Tanbur, Yezidilerde olduğu gibi parmakla veya kuş kanadından, balık kemiğinden veya bağadan yapılmış bir mızrap ile çalınabilir. İcracı mızrap kullanmadan çaldığında, işaret ve serçe parmaklarını kullanır. Sağ el aşağı doğru vuruşların ya da hem aşağı hem de yukarı doğru vuruşların bir kombinasyonunu icra ederken, sol el tellere basmakla görevlidir. Aşağı yönlü vuruşların (kullanım sıklığı bakımından) daha önemli oldukları görülür. İcra sırasında iki tele de aynı anda vurulur.

Özellikle kırsal müzikte, geleneksel icracı ezgi için yalnızca tiz teli kullanırken, kalın telden de dem olarak yararlanır (ranna ya da zanna). Ancak, şehir müzisyenleri bazı durumlarda geniş ses sahası gerektiren bir makam çalacakları zaman, pest tellerin tiz kısımlarında ilave sesler ararlar. Bu tellerin pest kısımları asla kullanılmaz. Bazı müzisyenlere göre pest kısımlar çok gevşektir ve burada çalması çok zordur. Bazılarına göre ise bu zor olmayıp, sadece bir alışkanlık meselesidir. Ancak genelde görünen odur ki bu kısımlar çoğu zaman onların müzikleri için gerekli olmamaktadır.

SOSYAL ROL ve İŞLEV

Tanbur, Kuzey Irak'ta en çok öneme sahip ve yaygın olarak kullanılan çalgıdır. Çok yönlü rollere sahiptir, bunlar; din dışı, dinsel ve bu ikisinin sentezi olarak tanımlanabilir.

Tanbur, kutsal bir çalgı olarak bazı ezoterik İslam tarikatlarının mistiklerince kullanılır. Son zamanlara dek Telafer'de Şii İmamlarını öven şiirlere eşlik edegelmiştir. 1971 yılında, kuzeydeki çalışma sahamızda, Musul bölgesinde bu çalgıyı kutsal içerikli vesilelerle kullanan bazı dervişlere rastladık. Bu tip müziğe ya çok katı ve özel dini toplantılarda ya da daha geniş ve karışık dinleyici katılımı olan toplantılarda başvurulur.

İkinci tip kullanımın (geniş ve karışık dinleyicili) en iyi örneğini, Yezidilerin Lalek vadisinde bulunan Şeyh Adi türbesine yaptıkları bir haftalık hac ziyareti oluşturur. Burada, Yezidilerce

kutsal kabul edilenler yanında dünyevi olan çalgılardan sadece lutun vadiye sokulmasına izin verilirken, zurna (oboe) ve davul (tabla) kesinlikle yasaklanmıştır.

Uzun saplı lut, kuzeydeki en yaygın amatör müzik yapma aracıdır. Müzikseverler, şarkıcılar ve icracılar bu çalgıyı akşam toplantılarında eğlence amaçlı olarak kullanırlar. Bunun yanı sıra tanbur her çeşit dini olmayan kutlamada ve yaşamın akışının hemen her evresinde kullanılır. Toplu danslarda, solo şarkılara eşlik eder. Bazı üzücü olaylar için veya yas vesilesiyle de kullanılır. Bize Telafer'de bir müzisyenin kız kardeşinin ölümü üzerine acısını bu çalgıyı çalarak ifade ettiği söylendi. Fakat diğer köylerde bu çalgı, dinsel olmayan bir çalgı olarak görülmektedir ve bir felaket veya trajik bir olay olduğunda çalınması, köy muhtarını izin vermedikçe yastaktır. Kuzey Musul'daki Tikief'de tanburun kutsal yerler yakınında çalınması hoş karşılanmaz (Hassan, 1980).

ÇALGININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Sahibi, çalgısını çok değerli bir nesne olarak görür. Bazı icracılar bize, çalgılarını ellerine aldıklarında bütün dünyalar kendilerinin olmuş gibi hissettiklerini söylediler.

Bazı çalgılarda sapta işlemeler ve sap çevresine asılı renkli objeler vardır. Bazı tanburular yapımcılarının, icracılarının veya ilişkilendirildikleri kişilerin soyadlarıyla bilinirler. Tüm bu değerlendirmeler, çalgının yeni ortaya çıktığı yerlerde değil, geleneksel kullanımın olduğu yerler için geçerlidir. Bütün bu değerlendirmeler çalgıyı yeni tanımış olan yerler için değil, sadece çalgının geleneksel kullanımının olduğu bölgeler için geçerlidir.

ÇALGININ KULLANIMI ve REPERTUVAR

Geleneksel olarak tanbur solo icraya eşlik eden solo bir çalgı olarak kullanılır. Ancak son on yılda yeni bir rol kazanmıştır. Genç müzisyenler onu iki tür toplulukta kullanmaktadırlar:

1.) Ritmik çalgılar, kaşık ve birkaç lutun bulunduğu 'bağlasaz' adıyla bilinen folklorik topluluklar. Topluluğu oluşturan bütün sazlar gelenekselidir. Yeni olan sadece onların bir araya getirilme tarzlarıdır.

2.) **Oryantal** olarak bilinen melez topluluklar. Burada tanbur, Arap udu, kanun, ney, akordiyon, çello ve kemanla birlikte çalınır.

Son zamanlarda radyo ve televizyon istasyonları solist ya da bir topluluğun parçası olarak çalan icracılara da yer vermeye başlamışlardır.

Tanbur üç çeşit vokal repertuvara eşlik eder;

1- **Makam: Bu tür**, geniş bir ses sahası, iyi bir makam bilgisi ve iyi modülasyon kapasitesi gerektirir. Özellikle söyleyen kişi aynı zaman da icracı ise, çalgı sürekli çalınmaz. Çalgı icrası vokal durduğunda başlar.

2- **Epik tarz şarkılar:** Bu tip şarkılar Kürtler ve Türkmenler arasında çok yaygındır. Tarihteki doğa olayları veya günlük yaşantı konu edilir. Söyleyen kişi nefesini sonuna kadar kullanır ve bu noktada devreye tanbur girer.

3- **Ritmik ölçülü popüler şarkılar (pasta – beste):** Çalgı, bu türde, ezginin başından sonuna kadar ezginin kuvvetli vuruşlarını vurgulayarak eşlik eder.

Bu üç tip şarkının konuları çeşitlilik gösterir. Peygamberin, Hz. Ali'nin hayatını ya da Hz. Hüseyin'in trajedisini işleyecek şekilde dini içerikli olabilirler, bölgenin tarihinden bahsedebilirler. Ancak temel konu gene de aşk ve ayrılıktır.

İCRACI

Çok yakın bir zamana kadar bütün tanbur icracıları (çalarken) söylemek zorundaydılar. Çalamayan şarkıcılar varken, söyleyemeyen icracılara pek sık rastlanmazdı. Bazen müzisyen, şarkıcı ya da icracı hem çalgının yapımcısı hem besteci hem de söz yazarıdır. Günümüzde büyük şehirlerde genç müzisyenler, birçoğu kendi çalgılarını yapmalarına rağmen, söylemek durumunda değillerdir.

Geleneksel müzisyen 'aşık' (ashuk) olarak bilinir (mistik anlamda 'Hakk aşığı'). Bağlı olduğu topluluk içinde aşık çok önemli bir kişiliktir. Eskiye ve yaşam geleneklerini aktarır, devam ettirir ve toplumun tüm olaylarını kaydeder. En iyi müzisyen çok yönlü yetenekleri olandır. En iyi icracı doğaçlama yeteneğine sahip, en eski repertuarı ezbere bilendir. İyi bir sese sahip olmaları tercih edilir. Tüm geleneksel icracılar amatördür. Kırsal kesimde bunlar tarım işçileri, şehirde ise marangoz, kasap gibi mesleklerdendir. Kuzey bölgelerde toplum, icrasının karşılığında para isteyen müzisyenden hoşlanmaz. Ancak bu olgu bazı müzisyenlerin radyo ve televizyondan para almalarıyla bir tezat oluşturmaz.

Bütün müzisyenler, iyi, tanınmış müzisyenleri gözlemleyerek yetişir. Öğretmen ve eğitim yoktur. Müzisyenler birden fazla icracıdan etkilendiklerini ifade ederler. Modern nesil Suriye veya Türk radyolarında çalınan müziklerden de etkilenmektedir. Her durumda yetenek ve öğrenme arzusu öğrenmek için gerekli unsurların başında gelir.

NOT:

- 1.) Bu makale, 1979 yılında Arapça olarak yazılmış al ud thul unk il tawil fil irak (51 sf) adlı basılmamış bir tezin özetidir.
- 2.) Bu çalışma için 1971-1975 yılları arasında Irak'ın kuzeyine üç gezi yapılmış, onbeş adet bölgesel çalgı satın alınarak incelenmiştir.
- 3.) Bu bölümlerle tamamıyla coğrafi olmayıp, lutun yapısal ve işlevsel özelliklerine göre tasarlanmıştır.

ORJİNAL METİNDEKİ SAYFA NUMARALARINA GÖRE MAKALE SONUNDAKİ RESİMLERİN AÇIKLAMALARININ ÇEVİRİLERİ

- Sayfa 10 (harita): Irak'da uzun saplı lutun dağılımı.
Sayfa 11: Akra bölgesinden bir Yezidi tanburu (haritada B bölgesi).
Sayfa 12: Cebel Sincar bölgesinden Yezidi tanburunun özel şekli (haritada A bölgesi).
Sayfa 13: Dohuk bölgesinden modern çalgılar (haritada B bölgesi) a) metal gövdeli b) su kabağı gövdeli.
Sayfa 14: Dohuk bölgesinden modern çalgılar c) su kabağı gövdeli.
Sayfa 15: Zaho bölgesinden geleneksel saz (haritada B bölgesi) Ses kutusu belli sayıda bükülebilir parçaların birleştirilmesiyle yapılmış.
Sayfa 16: Erbil bölgesinden tanbur (haritada C bölgesi) Ses kutusu belli sayıda parçadan oluşmuş.
Sayfa 17: Erbil'den 24 perdeli, deliksiz bir Türkmen sazi.
Sayfa 18: Sindjar bölgesinden geleneksel bir Türkmen tamburu (haritada A bölgesi) Ses kutusu yekpare ağaç bloğundan oyulma.

ÇEVİRMENİN NOTU:

Scheherazade Qassim Hassan, 1971-74 yılları arasında Kuzey Irak'da, uzun saplı lut kullanımı etrafında şekillenmiş kültürü araştırmış ve 1979 yazdığı bu makalesinde, bu çalışmanın bir özetini sunmuştur.

Her ne kadar kanıksanmış ve fazla sorgulanmamış bir tez, bağlamanın kökenini Orta Asya'ya götürse de, bu görüş, ciddi etnomüzikoloji çevrelerince fazla dikkate değer bulunmayıp, bağlamanın da dahil olduğu "uzun saplı lut" ailesinin kökeni Mezopotamya olarak işaret edilmektedir. Hatta bu gitar ve udun da ait olduğu "kısa saplı lutlar" için de böyledir.

Yazarın da makalesinde belirttiği üzere, tarihi M.Ö. 2000'lere kadar dayanan bulgulardan bir tanesi Akad Hanedanına ait silindir mühürleridir. Çok ciddi çalışmalara konu olmuş bu mühürlerdeki lut tasvirleri, bağlamanın da atası olarak kabul edilebilecek ilkel lutların ilk kullanıldığı bölgeyi ve zamanı ispat etmektedir. Bu tarih yaklaşık olarak Türklerin Anadolu'ya gelişinden 30 yüzyıl öncedir. Günümüz Türkiye'sinde saz ya da bağlama olarak bildiğimiz ve biraz da fazlasıyla kendimize özel bulduğumuz bu çalgının, Anadolu'nun hemen güneydoğu komşuluğunda bu kadar önemli bir yere sahip olması gerçekten düşündürücüdür. Bağlama ailesinin fertlerinin Anadolu'daki adlandırılmaları ile Irak'ın kuzeyindeki adlandırılmalarının benzerliği, hatta aynılığı, bu çalgının yalnızca Balkanlar'da değil, Orta Doğu ve Mezopotamya'da da çok eskilere dayanan köklü bir geçmişi olduğunu ispatlamaktadır. Benzerlikler yalnızca adlandırmalarla sınırlı kalmayıp, görünüm, form, akort tipleri gibi özellikleri de kapsamaktadır. Oysa Orta Asya'da halen daha kullanılmakta olan çeşitli uzun saplı lut tipleri ile bağlama arasında, Irak örneğinde olduğu kadar bir benzerlik veya aynılık bulabilmek pek mümkün değildir. Diğer taraftan, Irak ve Suriye dolaylarında, Asya tipi lutlara mahsus olan kopuz, dütar, setar gibi adlandırmaların da kullanılmadığı çalışmadan anlaşılmaktadır. Bunlardan yola çıkarak, Anadolu ve Mezopotamya'daki lut kültürü gelişiminin, İç Asya lut kültüründen bağımsız olduğunu söylemek herhalde doğru olacaktır.

Dolayısıyla, Anadolu'nun yüzyıllar öncesine dayanan saz, bağlama, tanbur, tanbura, bozuk v.s kültürü hemen güneydoğusundaki, aynı isimlerle anılan köklü lut kültürü ile aynı büyük resmin parçalarını oluşturmaktadırlar.

